مسئولیت مدنی مالک

دکتر ایراندخت نظری

انتشارات جنگل

سرشناسه	: نظری، ایراندخت، ۱۳۳۳-
عنوان و نام پدیدآور	: مسئولیت مدنی مالک/ ایراندخت نظری
مشخصات نشر	: تهران: جنگل، جاودانه ۱۳۸۹
مشخصات ظاهری	: ۲۳۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۱-۶۱۷-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا.
یادداشت نویسی	: کتابنامه
موضوع	: مالکیت (حقوق)- - ایران
موضوع	: حقوق مدنی- - ایران
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۹ ۵م۶ن/KMH ۶۴۶
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۶/۵۵۰۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۰۷۸۰۰۳

جنگل

عنوان کتاب: مسئولیت مدنی مالک

مؤلف: دکتر ایراندخت نظری

ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه

ناظرفنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۸۹

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

چاپ: شرکت زیتون چاپ بهاران

صحافی: جنگل

شابک: ۳-۶۱۷-۹۸۱-۹۶٤-۹۷۸

تلفن: ۹-۶۶۴۸۶۱۱۵، ۶۶۴۸۲۸۳۰- ۰۲۱ — *http:// www.junglepub.org*

۹-۳۲۰۳۸۰۰، ۳۲۰۵۰۶۷- ۰۳۱۱ — *email:// Info@junglepub.org*

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مطالب

عنوان — صفحه

چکیده ۱۵

پیشگفتار ۱۷

فصل اول ـ کلیات

بخش اول ـ تعاریف ۲۳

۱) طرح مطلب ۲۳

۲) تفاوت مسئولیت مدنی مالک به هنگام تجاوز از حق با مسئولیت به جبران خسارت ناشی از مال ۲۷

۳) مفهوم مسئولیت مدنی ۳۰

۴) شناسایی مالک ۳۳

۵) منابع قانونی مسئولیت مدنی مالک در حقوق ایران ۳۵

۶) مطالعه تطبیقی ۳۷

بخش دوم ـ مبنای مسئولیت مالک ۳۹

۷) تعریف تقصیر و مفهوم آن ۴۱

۸) انواع تقصیر ۵۳

۹) طرح مطلب ۵۷

فصل دوم ـ مسئولیت مالک بر مبنای موضوع مالکیت

بخش اول ـ مسئولیت مدنی مالک وسیله نقلیه ۶۱

۱۰) طرح مطلب ۶۱

عنوان | صفحه

گفتار اول ـ مسئولیت مالک وسیله نقلیه موتوری زمینی ۶۱

۱۱) مبنای قانونی ۶۱

۱۲) وسیله نقلیه مورد بحث ۶۴

۱۳) نقش وسیله نقلیه در ایجاد خسارت ۶۵

۱۴) موقعیت مالک در این مسئولیت ۶۷

۱۵) مطالعه تطبیقی ۷۰

۱۶) استفاده رایگان از وسیله نقلیه ۷۲

۱۷) مبنای حقوقی مسئولیت مالک ۷۳

۱۸) مطالعه تطبیقی ۷۷

۱۹) مسئولیت مالک وسیله نقلیه در مقایسه با مسئولیت راننده ۷۹

۲۰) مطالعه تطبیقی ۸۶

گفتار دوم ـ مسئولیت مالک وسیله نقلیه غیرموتوری زمینی ۸۹

۲۱) بیان موضوع ۸۹

گفتار سوم ـ مسئولیت مالک وسیله نقلیه آبی ۹۱

۲۲) طرح مطلب ۹۱

۲۳) مسئولیت مالک کشتی ۹۲

۲۴) مبنای مسئولیت مالک کشتی ۹۳

۲۵) منشاء مسئولیت ۹۶

الف ـ خسارات ناشی از حوادث دریا ۹۶

۱ـ تصادم ۹۶

۲ـ سایر حوادث ۹۹

ب ـ خسارات ناشی از سایر موارد ۹۹

۲۶) تحدید مسئولیت ۱۰۰

گفتار چهارم ـ مسئولیت مالک وسایل نقلیه هوایی ۱۰۱

۲۷) بیان موضوع ۱۰۱

بخش دوم ـ مسئولیت مدنی مالک بنا ۱۰۵

گفتار اول ـ تعاریف ۱۰۵

۲۸) طرح مطلب ۱۰۵

عنوان | صفحه

۲۹) بنا ۱۰۶
۳۰) مالک بنا ۱۱۰
گفتار دوم ـ شرایط مسئولیت مالک بنا ۱۱۱
۳۱) طرح مطلب ۱۱۱
گفتار سوم - شرط مربوط به چگونگی ارتباط خسارت با بنا ۱۱۲
الف ـ شرایط مربوط به چگونگی ارتباط خسارت با بنا ۱۱۲
۳۲) خسارت حاصل از ویرانی و مفهوم آن ۱۱۲
۳۳) خسارت ناشی از عیوب بنا ۱۱۹
ب ـ تقصیر مالک بنا ۱۲۱
۳۴) طرح مطلب ۱۲۱
۳۵) عدم مراقبت و نگهداری ۱۲۷
۳۶) عیب بنا ۱۲۹
۳۷) مطالعه تطبیقی ۱۳۰
۳۸) مسئولیت ناشی از ویرانی بنا در برابر زیان‌دیده‌ای که با مالک قرار داد منعقد نموده ۱۳۴
۳۹) تقصیر مالک بنادر غیر مورد ویرانی ۱۳۷
۴۰) مطالعه تطبیقی ۱۴۲
گفتار چهارم ـ مسئولیت مدنی مالک حیوان ۱۴۶
۴۱) طرح مطلب ۱۴۶
۴۲) مبنای مسئولیت مالک حیوان ۱۴۸
۴۳) مطالعه تطبیقی ۱۵۱
۴۴) مفهوم حیوان در موارد مربوط به مسئولیت ناشی از حیوان ۱۵۶
۴۵) رابط سببیت بین حیوان و خسارت ۱۶۰
۴۶) مسئولیت مالک در صورت واگذاری حیوان ۱۶۳
گفتار پنجم ـ مسئولیت ناشی از شیء ۱۶۹
۴۷) بیان موضوع ۱۶۹
۴۸) مسئولیت ناشی از اشیاء خطرناک ۱۷۲
فصل سوم ـ اثر مسئولیت
گفتار اول ـ خسارت ۱۷۷

عنوان | صفحه

۴۹) طرح مطلب ۱۷۷
۵۰) مفهوم خسارت ۱۷۸
۵۱) شرایط مطالبه خسارت ۱۷۹
۱ - مسلم بودن - ۱۷۹
۲ - مستقیم بودن ۱۸۰
۳ - جبران نشده بودن ۱۸۱
۴ - قابل پیش‌بینی بودن ۱۸۲
۵۲) مطالعه تطبیقی ۱۸۵
۵۳) انواع خسارت ۱۸۵
الف ـ خسارت مادی ۱۸۶
ب - خسارت بدنی ۱۸۷
ج ـ خسارت معنوی ۱۸۸
بخش دوم ـ راه‌های جبران خسارت ۱۸۹
۵۴) بیان موضوع ۱۸۹
۱ - دادن معادل ۱۸۹
۲ - اعاده وضع ۱۹۱
۳ - از بین بردن منبع ضرر ۱۹۲
۵۵) زیان دیده کیست؟ ۱۹۲
۵۶) نحوه جبران خسارت در صورت تعدد مالکین ۱۹۴
۵۷) مطالعه تطبیقی ۱۹۶

فصل چهارم ـ عوامل رافع مسئولیت

۵۸) طرح مطلب ۲۰۱
۵۹) علت خارجی ۲۰۱
۶۰) مطالعه تطبیقی ۲۰۶
۶۱) مطالعه تطبیقی ۲۰۸
۶۲) فقدان رابطه سببیت ۲۱۳
۶۳) طرح دعوی جبران خسارت ۲۱۵
نتیجه ۲۱۷
منابع ۲۲۳

نشانه‌های اختصاری

علامت	مفهوم علامت
قانون مدنی	ق.م.
قانون مدنی ایران	ق.م.ا.
قانون مدنی فرانسه	ق.م.ف.
قانون مدنی مصر	ق.م.مصر
قانون مجازات اسلامی	ق.م.اسلامی
قانون آیین دادرسی مدنی	ق.آ.د.م.
قانون دریایی ایران	ق.د.ا.
قانون ثبت	ق.ث.
قانون بیمه اجباری مسئولیت	ق.ب.ا.م.
قانون اصلاح قانون بیمه اجباری دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث	ق.ا.ب.ا.م.
مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری در مقابل شخص ثالث	
قانون مسئولیت مدنی	ق.م.م.
رجوع کنید	ر.ک.
جلد	ج
شماره	ش
صفحه	ص

چکیده

مسئولیت مدنی که سابقاً به عنوان یکی از شاخه‌های فرعی حقوق مدنی مورد توجه قرار می‌گرفت امروز با توجه به اهمیت عملی و نظری آن، یکی از مباحث مهم این رشته محسوب می‌شود، زیرا مسئولیت به جبران خسارت، محدود به تخلفات قراردادی نبوده بلکه قلمرو وسیع الزامات خارج از قرارداد را نیز دربر می‌گیرد. از سوی دیگر وجود دو هدف اصلی یعنی برقراری نظم اجتماعی و جبران خسارت زیان‌دیده، بر اهمیت قواعد مسئولیت مدنی افزوده است.

یکی از مسائلی که در قلمرو مسئولیت مدنی غیرقراردادی مطرح شده و با جمع آوری مقررات مختلف بصورت یک مجموعه منسجم در این رساله گرد آمده، مسئولیت مالک به جبران زیان‌های ناشی از اموال او می‌باشد، که آن را مسئولیت مدنی مالک نامیده‌ایم. قواعد مربوط به این مسئولیت در مواردی مانند مسئولیت مالک حیوان یا بنا به عنوان اموالی که از اهمیت زیادی برخوردار بوده است و مسئولیت مالک کشتی (به عنوان مهم‌ترین وسیله‌ی حمل و نقل) دارای پیشینه‌ای دیرین است و در مواردی مانند مسئولیت به جبران خسارات ناشی از حوادث رانندگی، تحت حکومت قوانین جدیدتر متناسب با نیازهای روز و خطرات ناشی از وسایل مدرن قرار گرفته است.

در حقوق ایران مسئولیت مالک بنا و حیوان مبتنی بر ارتکاب تقصیری است که با کوتاهی در انجام وظیفه حفاظت و مراقبت، محقق می‌شود و زیان دیده ملزم به اثبات آن است، اما در خصوص خسارات ناشی از وسایل نقلیه موتوری زمینی، مسئولیت مالک، مسئولیتی عینی است که جز با اثبات دخالت قوه قاهره منتفی نمی‌شود. اما به نظر

می‌رسد قانون اصلاح بیمه اجباری مصوب سال ۱۳۸۷، در این مسئولیت تغییری ایجاد کرده و دارنده را به بیمه نمودن مسئولیت خود ملزوم دانسته اما از مسئولیت عینی صحبت نکرده است.

در حقوق فرانسه و سوئیس و سیستم کامن لا و همچنین حقوق مصر، هدف سهولت جبران خسارت زیان‌دیده، قانون‌گذار را به سوی برقراری مسئولیت‌های عینی سوق داده که به موجب آن مالک هر شیء به طور مطلق، مسئول جبران خسارات ناشی از مال خود خواهد بود مگر این‌که ثابت کند زیان به سبب قوه قاهره به وجود آمده است، مع‌الوصف امروز دیده می‌شود که هرگاه از یک شیء خطر قابل ملاحظه‌ای برای افراد جامعه ایجاد شود، مثل حوادث رانندگی، حتی قوه قاهره نیز مسئولیت را منتفی نخواهد کرد.

مسئولیت مدنی مالک، مبتنی بر رابطه مالکیت و وظیفه حفاظت از اموال و اشیاء است که به منظور سهولت جبران خسارت، مسئولیت‌های عینی بدون نیاز به اثبات تقصیر مالک، در حال گسترش است، قواعد مسئولیت مدنی مالک در حقوق ایران، مبتنی بر مقررات گذشته است که با نیازهای امروز منطبق و متناسب نیست و از این جهت نیاز به بازنگری دارد.

پیشگفتار

ـ شکوفایی علم و دستاوردهای شگفت آن، بشر را با مسائلی روبرو ساخته که در گذشته تصور آن نیز دشوار بود. اختراعات جدید، کالاهای صنعتی و وسایل حمل و نقل، به همان اندازه که زندگی را آسان ساخته، آن را خطرناک نیز کرده است، در نتیجه این سئوال مطرح می‌شود که در برابر استفاده از این امکانات چه کسی باید خطرات و خسارات ناشی از این وسایل را جبران کند؟ آیا می‌توان همه روابط را در قید و بند «قرارداد» محصور کرد و خارج از آن تعهد و التزامی نشناخت.

از زمانی که بشر زندگی اجتماعی را تجربه کرد این سئوال برایش مطرح شد که چگونه و با چه تدبیر روابط خود را تنظیم کند تا از فعالیت یکی به دیگری ضرر نرسد و اگر زیانی به بار آمد چگونه جبران شود. به این اعتبار شاید بتوان قواعد مسئولیت مدنی را قدیمی‌ترین قاعده زندگی اجتماعی در جهت حفظ نظم آن، به حساب آورد. لزوم جبران خسارت امری فطری و منطقی است که محدود به زمان یا مکان خاص نمی‌شود، اما امروز روابط اجتماعی چنان دگرگون شده و مسائل مطرح در زمینه مسئولیت مدنی، چندان متنوع گردیده که با قواعد کلاسیک قدیمی قابل اداره نیست. مسئولیت مدنی، گستره وسیعی دارد که در قلمرو قرار داد و اراده طرفین نمی‌گنجد و حتی بر خلاف میل و اراده ایشان، بر آنان تحمیل می‌شود.

داوری در خصوص مسائل مسئولیت مدنی غیرقراردادی، نیز دشوار است، زیرا طرفین یک قرارداد، نتایج عدم انجام تعهد و خسارت ناشی از آن را خود تعیین کرده یا به

تبع قانون بر آن گردن می‌نهند، اما مسئولیت غیرقراردادی در قلمرو اراده طرفین نیست تا با مراجعه به توافق قبلی ایشان، داوری کرد و شخص مسئول را شناخت. دادرس در مواجهه با مصادیق مسئولیت در عین حال که باید پایبند اجرای قانون باشد ناچار است شرایط و اوضاع و احوال وقوع حادثه زیان‌بار را نیز در نظر گرفته و قواعد را به نحوی تفسیر کند که عدالت اجرا شود و این امر بسیار دشوار است. زیرا صرفنظر از این‌که در کشور ما در خصوص مسئولیت مدنی، قواعد کامل و جامعی که با فعالیت‌های دنیای امروز همگام باشد وجود ندارد، طبیعت این مسائل به گونه‌ای است که داوری را دشوار می‌سازد. شاید به جهت همین دشواری‌ها باشد که در حقوق کشور ما گرایش چندانی به طرح مسائل و موضوعات مسئولیت مدنی، علی‌رغم اهمیت آن دیده نمی‌شود و شاید همین ندرت یکی از انگیزه‌های انتخاب موضوع مورد بحث به عنوان رساله اینجانب بوده است.

مصادیق و موضوعات مسئولیت مدنی را در شاخه مسئولیت‌های قهری، به دو دسته می‌توان تقسیم کرد، یکی مسئولیت شخصی و دیگر مسئولیت ناشی از عمل غیر. در دسته اول مهم‌ترین مسئولیتی که از جمع مقررات مختلف، حاصل می‌شود، مسئولیت مدنی مالک، یعنی مسئولیت به جبران خسارات ناشی از اموال می‌باشد. که به مسئولیت ناشی از شیئی معروف است و بعضی از مؤلفین فرانسوی آن را تقسیم دیگری از مسئولیت محسوب کرده‌اند. مالک به عنوان شخصی که نزدیک‌ترین رابطه را با مال خود دارد، اولین شخصی است که برای جبران خسارت، مورد حکم قانون‌گذار قرار گرفته به نحوی که از دیر باز تا کنون بیشترین بخش مسئولیت مدنی قهری را به خود اختصاص داده است.

قانون مدنی ایران علی‌رغم تبعیت از فقه اسلام که قاعده لاضرر در آن به عنوان قاعده‌ای جهت حفظ نظم اجتماع، مورد تأکید بزرگان دین قرار گرفته، در زمینه مسئولیت مدنی بسیار ناقص و نارسا به نظر می‌رسد. اما نه تنها قانون‌گذار بلکه حقوقدانان نیز گویی مسئولیت مدنی را فراموش کرده‌اند، زیرا در برابر تألیفات متعدد حقوقی در زمینه قراردادها، گرایشی به طرح مسائل مسئولیت مدنی دیده نمی‌شود، به همین علت تألیفات موجود در این زمینه در حقوق ایران بسیار اندک و محدود است. در حالیکه در کشورهای نظیر فرانسه، عقاید علمای حقوق، سهم بسزایی در شکوفایی قواعد مسئولیت مدنی این کشور داشته است؛ امروز هیچ تردیدی وجود ندارد که قواعد

مسئولیت مدنی، به جهت نقش آن در حفظ نظام اجتماع و تنظیم روابط افراد جامعه، اهمیت ویژه‌ای دارد که آن را در بین سایر قواعد ممتاز می‌سازد.

در دوران تحصیل، هنگامی که افتخار شاگردی و حضور در کلاس درس مسئولیت مدنی دوره فوق لیسانس مرحوم دکتر امامی را داشتم علاقه من به مسائل مسئولیت مدنی آغاز شد و تهیه پایان نامه فوق لیسانس خود را نیز در همین زمینه با آن استاد بزرگ آغاز کردم که متأسفانه بیماری ایشان، اجازه نداد که این کار به راهنمایی ایشان به پایان برسد. در طول تحصیل در دوره دکتری، مسائل مطرح شده در کلاس درس مسئولیت مدنی جناب آقای دکتر کاتوزیان، مرا بیش از پیش به مسائل جدیدی که در این زمینه مطرح شده بود آشنا و علاقمند ساخت و تصمیم گرفتم علی‌رغم مشکلاتی که در تهیه این نوشته به جهت عدم دسترسی به منابع و تألیفات و رویه قضایی در ایران وجود دارد، این کار را دنبال کنم متأسفانه به جهت مشکلاتی که غیرمترقبه برای من پیش آمد، آن‌گونه که مطلوب بود، در این راه موفق نشدم اما این تألیف را به زعم خود گامی می‌دانم در راه شناساندن مسائل مسئولیت مدنی و نقش آن در روابط اجتماعی.

علی‌رغم این که مسئولیت مدنی مالک، یکی از مصادیق مهم مسئولیت مدنی محسوب می‌شود، مع‌الوصف موارد آن به صورت منسجم و منظم در یک مجموعه گرد نیامده و این رساله می‌تواند از این جهت مفید باشد که با مراجعه به آن، مصادیق مهم مسئولیت مالک، شناسایی می‌شود. با توجه به این‌که کشور فرانسه، سابقه طولانی و تجربه بسیار مفید در زمینه مسئولیت مدنی دارد، همچنین به جهت مشابهت سیستم حقوقی آن با سیستم حقوقی کشور ما، قواعد مسئولیت مدنی آن بعد از حقوق ایران، اساس مطالعه و تطبیق قرار گرفته است. همچنین نگاهی اجمالی به مصادیق این مسئولیت در حقوق کامن لا و حقوق مصر به عمل آمده تا از جمع این مقررات و استفاده از آن تجربیات، بتوان گامی در راه تحول و دگرگونی مسائل مسئولیت مدنی برداشت. چه این که حقوق ایران با پشتوانه غنی فقه اسلام و حقوقدانان برجسته، می‌تواند با استفاده از تجربیات سودمند دیگران، به آسانی خود را با تحولات اجتناب‌ناپذیر زمان، همراه سازد. چنانکه کشور مصر نیز چنین کرده و با تغییر اساسی در قانون مدنی، مقررات مسئولیت مدنی را به کلی متحول ساخته است.

در این نوشته تهیه شده، سعی شده از تکرار مسائل کلی در زمینه مالکیت و مسئولیت

مدنی اجتناب شود و در حد لازم، مسئولیت مدنی مالک در مورد خسارات ناشی از اشیای گوناگون که اهم آن را وسایل نقلیه، بنا و حیوان تشکیل می‌دهد، بررسی گردد. مطالب مورد بحث در چهار فصل تهیه گردیده، فصل اول به کلیات اختصاص دارد، که مبنا و شرایط مسئولیت مالک را در آن بررسی کرده‌ایم، در فصل دوم مسئولیت مالک بر مبنای موضوعات مختلف مالکیت، از قبیل وسایل نقلیه، بناو حیوان، مورد بحث قرار گرفته، در فصل سوم، اثر مسئولیت، با شناخت خسارت و نحوه جبران آن بررسی شده و فصل چهارم به عوامل رافع مسئولیت اختصاص دارد.

امیدوارم حقوق کشور ما که تألیفات ارزشمند فقهی، پشتوانه علمی آن است به کمک حقوقدانان تحصیلکرده و روشنفکر راه تعالی را بپیماید و در مسائل و موضوعات جدید حقوقی که ناشی از تحولات سریع و غیر قابل انکار روابط اجتماعی است، از قافله علم عقب نماند. اینک دیگر نمی‌توان حصاری به دور خود کشید و به تحولات علمی جهان بی‌اعتبار بود، چه این که با توجه به وسایل ارتباطی کنونی، حداقل در زمینه علمی می‌توان گفت که مرزها از بین رفته است. بنابراین وظیفه حقوقدانان است که با مطالعه در تحولات قانون‌گذاری‌ها و سیستم‌های مختلف حقوقی و با توجه به نیازهای حقوقی جامعه ایران، نظرات علمی خود را بیان کنند که مسلماً این کار به قانون‌گذاری در تدوین قوانین کمک خواهد کرد و تردید نیست که قوانین کارآمد و متناسب با نیازها و تحولات اجتماعی، نقش مهمی در حفظ نظم و امنیت جامعه ایفا خواهد کرد.